

članci

ALBERT VELIKI – ZAČETNIK SKOLASTIČKE
ONTOLOGIJE

Dr Josip ĆURIĆ DI

Paradoksalno je što na dan sv. Tome moramo govoriti o sv. Albertu.¹ Vjerujte, ja sam se tom paradoksu prije vas čudio i protivio, ali mi to ništa nije pomoglo. Paradoksalno je također što ovu svečanu i prilično dugu priredbu rašezemo izrazito školskom točkom: pravim skolastičkim predavanjem. Međutim, koliko god se i vi tome sa mnom čudili i protivili, to vam ništa neće pomoći. Ne preostaje nam, dakle, ništa drugo nego da svi skupa učinimo ono što redovito čine pametniji: naime da popustimo i nevolju preokrenemo u krepost. Ali zato i samom predavanju dajmo također paradoksalan izgled: kad već moramo govoriti o Albertu Velikom, nastojimo govoriti malo – tj. kratko. U to ime, ne gubeći vremena s kojekakvim opaskama, pređimo smjesta na pravi –

UVOD

Svetom je Albertu bilo dovoljno sedamdeset godina života da ga suvremenici davno prije smrti proglase *velikim*. Ali Velikom Albertu trebalo je gotovo sedam stotina godina dok se Crkva sjetila da ga imenuje *svetim*. Njegova subraća i učenici već su ga u trinaestom stoljeću opisivali kao „čudovište”² svog vremena; Roger Bacon, njegov rival, navodi da se na sveučilištima ime živog Alberta stavljaloz

1 Donosimo cjelovit tekst predavanja održanog na svečanoj akademiji KBF 31. siječnja 1981. Zamislljeno kao „živa riječ”, predavanje je namjerice složeno u donekle popularnom stilu, bez stroge znanstvene aparature.

2 Ulrik iz Strassburga, *Summa de bono* 4, 3, 9. Navodi F. Copleston, *Histoire de la Philosophie* II, Paris 1964, str. 321.

bok Aviceni i Aristotelu:³ tolik je autoritet uživao. Danas ga, međutim, povjesničari filozofije samo lakonski spominju kao učitelja Tome Akvinskog – bez ikakve druge napomene. Po svojim službenim kvalifikacijama Albert je bio *teolog*: „magister in sacra pagina”...⁴ Ali nema tog stvora u Božjemu svijetu kojim se on nije bavio: mineralia, vegetalia, animalia, austria, sve ga je zanimalo, sve je proučavao i opisivao. Iako se iskazao kao pobožan redovnik, propovjednik i učitelj duhovnosti, Albert je složio i priručnike fizike, kemije, alkemije, biologije, fiziologije, medicine, geologije, meteorologije, astronomije, poljodjelstva, lova, ribolova i moreplovstva, a da tehnička dostignuća i pronalaski, među njima čak i nekakvu vrstu baruta, pojedinačno ne navodimo... Otud i jest u nekim glavama nastalo pitanje: treba li ga zbilja zvati „Magnus” ili možda ispravnije „Magus”? Dodajmo još da je ovaj uzvišeni mističar – i kao profesor i kao duhovni poglavar – u nekoliko navrata prokrstario Evropu, uzduž i poprijeko, pobijajući tako davno prije pape Ivana Pavla II. poznatu Kempenčevu izjavu: „Koji mnogo putuju, slabo se posvećuju.”⁵ Naglasimo pritom da je Albert i kao biskup Regensburga znao ostati skroman sin sv. Dominika, te je odlučno odbijao zajašiti konja ili mazgu, nego je sva svoja putovanja obavljao isključivo pješice. Na taj je način za dobro Crkve i svoga reda prevalio preko 55.000 kilometara. Kada i kako je onda dospio ispisati 35.000 stranica učenih djela, osta će tajnom do Sudnjega dana... U naše doba prosječan student teologije – primajući diplomu svetog bogoslovlja – ne može reći da je tijekom školovanja prolistao onoliko znanstvenog materijala koliko ga je Albert napisao. Uostalom, većina od nas ovdje prisutnih sići će u grob a da toliko znanstvenoga teksta neće pročitati.

Koliko je dakle *velikih ljudi* bilo u jednom Albertu Velikom? Nitko to ne može reći. Ali, to ovog časa nije ni toliko važno – jer nas zapravo ne zanima ništa od svega što dosad navedosmo. Mi svoju pozornost želimo upraviti sv. Albertu isključivo kao *filozofu*. Pa i tu ćemo biti do krajnosti izbirljivi: ne ulazeći u Svečevu logiku, kozmologiju, antropologiju, epistemologiju i etiku, gledat ćemo ga jedino kao „začetnika ontologije”... Čemu ovako uzak izbor?

Prvo: smatramo da se originalnost Alberta kao *sustavnog mislioca* ističe napose u ontološkoj problematici. Po našem sudu, on je prvi među skolasticima živo naglasio ulogu i značenje „bitka” u srži metafizike. U starini na to nisu dospjeli ni Sokrat ni Platon ni Aristotel. Prije Alberta to nisu uočili ni Boetije ni Anselmo ni Abelardo. Nakon Alberta to nisu pravo odvagali ni Duns Scot ni Suarez ni Kajetan... U našem stoljeću je slavni E. Gilson još prije prvoga svjetskog rata predavao filozofiju srednjega vijeka i spremao svoj magistralni spis *Le thomisme*... Postao je i član Francuske akademije, dakle „besmrtnik”, ali ni izdaleka nije slutio da bi „esse” (bitak) imao naročitu funkciju u metafizici. Istom potkraj drugoga svjet-

3 R. Bacon, *Opus tertium*, ed. Brewer – c. 9. str. 30. Navodi E. Gilson, *La philosophie au Moyen Age*, Paris 1925, str. 165–166.

4 L. de Simone, *Alberto Magno* – u: *Enciclopedia Filosofica* I, Venezia – Roma 1957, kol. 121–127, napose 123.

5 *Nasljeduj Krista*, knjiga I, poglavlje XXIII, odsjek 4.

skog rata otvorit će se Gilsonu oči pa će zapaziti ono što je Albert dosta krepko bio ustalio pred sedam stotina godina⁶ (Tko ima uši da čuje, neka čuje!).

Drugo: smatramo da je Albert upravo svojim ontološkim nazorima osobito utjecao na Tomu Akvinskog. Ovaj će nadopuniti filozofumena svog učitelja te kao mladi lektor od trideset godina napisati svoj ključni ontološki spis *De ente et essentia*...⁷ Doduše, Akvinac je u više zgoda izjavio da „iuvenes” (a to su svi koji ne doživješe pedesetu godinu života!) ne mogu solidno studirati filozofiju niti se u njoj pravo snalaziti.⁸ Trebalo je stoga da i sâm Toma pričekava dvadesetak godina kako bi zrelo i s korišću mogao čitati svoj opuskul *De ente*... Na žalost, umro je ne dostigavši pedesetu godinu života, što znači da je donekle zapeo u predvorju filozofiranja. Albert, međutim, prevalivši u životu dobrano i osamdesetu godinu, nije bar u ovom pogledu bio nimalo prikraćen.⁹ On je dapače imao priliku da na temelju ontoloških stavaka – prvi u povijesti – filozofiju istinski osamostali, pribavivši joj „građansko pravo” usred sredovječnih crkvenih znanosti. Pritom je bio najzaslužniji za to što je Aristotelu konačno dano „zeleno svjetlo” kod njegova filozofskog prodora na Zapad.

Treće (last, not least!): koliko znamo, na području stroge ontologije Albert je napisao najmanje... Želimo li dakle u jednom razboritom terminu svršiti ovo predavanje, moramo se držati one materije u kojoj je sâm Svetac bio najekspeditivniji.

Ne smijemo pri tom gubiti s vida ni ovu činjenicu: u filozofiji općenito, no nadalje u ontologiji – Albert je bio *autodidakt*, samouk, ili da se suvremenije izrazimo – samoposluživač. Nije imao nikakvog učitelja, nitko ga nije upućivao. Kako je, dakle, taj autodidakt mogao zadiviti Köln i Pariz, kako je samouk uspio organizirati studij u Regensburgu, Freiburgu, Strassburgu i Hildesheimu, čime je privlačio brojno slušateljstvo te su u Parizu njegova predavanja morali premjestiti u dvorište jer mu nijedna dvorana nije bila dovoljno prostrana? Ali znamo da ovaj samouk filozofiju nije uzimao papagajski ili snobovski: nije ju svodio na deklamiranje tuđih sentencija, nego je odlučno stajao pozadi svake svoje riječi. U stvari, samo dva se Albertova spisa odnose na ontologiju: to su komentar Aristotelove

6 Tijekom drugoga svjetskog rata razrađivat će Gilson egzistencijalnu strukturu tomističkog „esse” i u tome duhu objelodaniti studiju: „*L'être et l'essence*”, Paris 1948. (drugo izdanje, Paris 1962).

7 Općenito se smatra da je Toma Akvinski bio rođen 1225. godine, a umro 1274. – u dobi od 49 godina. Spis „*De ente et essentia*” napisao je u Parizu 1256. godine.

8 Obilje tekstova prikupio je i obradio P. Ramirez OP, *De propria indole philosophiae S. Thomae Aquinatis*, u almanahu: *Xenia thomistica*, Romae 1925, str. 53–64. Prema Akvincu, pravo se doba filozofiranja u životu nalazi između pedesete i sedamdesete godine, tzv. „senectus”. Inače, cijeli ljudski vijek on prema običaju svog vremena dijeli ovako: „Prima aetas dicitur *infantia*, usque ad septimum annum; secunda *pueritia*, usque ad quattuordecimum; tertia *adolescencia*, usque ad vigesimum quintum; quae tres aetates computantur quandoque pro una. Quarta est *iuventus* usque ad quinquaginta annos; quinta vero aetas est *senectus*, usque ad septuaginta; sexta *senium*, usque in finem.” In IV Sent, d. 40.

9 Albert Veliki rodio se potkraj dvanaestog stoljeća, možda već 1193. godine, a umro je 15. studenog 1280.

Metafizike i komentar zagonetne knjige *De causis*. Ni u jednom od ovih dvaju spisa Albert nije puki *scriptor*, prepisivač tuđih izreka; nije ni *compiler*, spretan slagar nazorâ iz tuđe ostavštine; nije u strogom smislu ni *commentator*, kakav je običavao biti sv. Toma, ukoliko je brižno bdio da očuva netaknutu riječ Aristotela i drugih mislilaca... Albert je u svojim ontološkim izvodima izrazit *auctor*, kako to priznaje njegov suparnik Bacon¹⁰ – auctor, dakle, čovjek koji ne egzetira tuđe slovo, ne parafrazira tuđu misao, nego posvud iznosi svoje uvjerenje i angažirano umuje u svakom svom retku. Kad čitajući vidimo kako Albert filozofsku misao radikalizira u samoj ontologiji, razabiremo koliko je i sâm u sebi osobno bio radikal, integralan, sav iz jednoga komada. Ta njegova karakternost omogućila mu je da u osamnaest mjeseci biskupovanja uspostavi red u Regensburgu, nad kojim je Rim već zdvajao; ona ga je osposobila da izmiri na smrt zavađene gradove i staleže u Njemačkoj i onda kad su svi papini interdikti ostajali bez imalo odjeka. Pariški će biskup upravo na treću obljetnicu smrti sv. Tome zabraniti 219 raznih teza, uključivši i neke značajne Akvinčeve stavke; iako starac od *osamdeset* godina, Albert će jedini biti sposoban da se suprotstavi ovoj plimi antitimizma, spašavajući ne samo ugled pokojnoga učenika i vlastito životno djelo, nego u nekom smislu i samu Evropu i slobodu misli u njoj...

Da se pravo razumijemo: Albert nije smirivao duhove, krotio zaraćene stranke ni suzbijao biskupske anateme pričajući teze iz ontologije... Ključ njegovih uspjeha, koji mu je dao da bude uistinu epochemachend, leži u njegovu osobnom, svetačkom etosu. No ovaj se, za divno čudo, zrcali i u prvotnom zametku ontologije što ga nalazimo kod Alberta. Ne treba da u tu svrhu pedantno listamo svaku stranici Svečeva komentara *Metafizici* – odnosno knjizi *De causis*;¹¹ dovoljno je da u stilu teza letimice spomenemo do čega se samouk Albert kao metafizičar vinuo. Sapienti pauca!

Prva teza:

Kao ograničen stvor čovjek ne može jednim pogledom, jednim pojmom, jednom znanošću iscrpno iskazati svu stvarnost. Prinudeni smo stoga da kroz mnoštvo raznih spoznaja i znanstvenih disciplina mozaički opisujemo i tumačimo sve što jest. Pri tom poslu važno je svakoj stvari otkriti pravu vrijednost i doznačiti joj pravo mjesto: ovo pak činimo pomoću *definicije* kojom iznosimo na vidjelo

10 „Iam aestimatur a vulgo studentium et a multis qui valde sapientes aestimantur et a multis viris bonis, licet sint decepti, quod philosophia data sit latinis, et completa et composita in lingua latina, et est facta in tempore meo et vulgata Parisiis et pro auctore allegatur compositor eius. Nam sicut Aristoteles, Avicenna et Averroes allegantur in scholis, sic et ipse.” Usp. cjelokupan kontekst ove izjave s prijevodom i tumačenjem, što joj ga daje F. Šanc SI, *Povijest filozofije* II. (Filozofija srednjega vijeka), Zagreb 1943, str. 180–182.

11 Prvi je komentar objelodanjen u kritičkoj obradi: „Opera omnia. Tomus XVI, P. I. – II: Metaphysica” (izd. Geyer), Münster 1960–1964. Drugi se nalazi u starijem izdanju „Opera omnia” (izd. Borgnet), Paris 1890–1899: De causis et processu universitatis (B 10).

diversum praedicabile, tj. iznosimo na vidjelo utemeljenost dotičnog predmeta u drugome i tako ga obrazložimo.¹² Uočavajući dakle *diversum praedicabile*, čovjek svekoliku stvarnost sustavno kategorizira i sve njezine dijelove suvislo povezuje. Odnosno, prema Bibliji, svakom stvoru i cjelini svijeta daje ime.

Druga teza:

Kroz naše definiranje, prediciranje, kategoriziranje otkriva se jedinstvo stvarnosti: nije ona u sebi razrožna, nego skladna i jedinstvena, jedna. U isti mah, kroz naše definiranje, prediciranje, kategoriziranje iskazuje se i jedinstvo čovjeka svijesti: nešto spoznati, nešto shvatiti – znači u stvari svesti taj predmet na jedno, povezati ga u jedno s cjelinom svijesti i s cjelinom stvarnosti... Iako se dakle među sobom formalno smiju i moraju razlikovati razne znanosti – fizika, matematika i filozofija (jer kod prve na djelu su i osjetila i mašta i um, kod druge mašta i um, a kod treće samo um!), ipak i ove raznolike grane znanja zahtijevaju jedinstvo. Nijedna naime svoje preduvjete i osnovna načela ne dokazuje sama iz sebe, nego ih pretpostavlja i tako se u drugoj znanosti temelji, u drugoj se disciplini fundira. Dakako, u ovom pretpostavljanju i fundiranju nije moguće ići do beskraj: kad-tad treba stati... „Anagke stenai” – prema Aristotelu. Kad-tad treba doći do Prve znanosti, koja sve ostale fundira, a da sama ni u kojoj drugoj nema ni ne traži nikakve pretpostavke, nikakva temelja.¹³ Aristotel joj je dao naziv *prva filozofija*, dok je njegovi poklonici u starini prozvali *metafizikom*. Tek u novom vijeku, kakvih četrina stotine godina poslije Alberta Velikog, pojavit će se ime ontologija...

Treća teza:

Prva filozofija ne bi mogla biti *prva* kad bi samo prostorno, položajem bila negdje sprijeda. Ona mora formalno, intimnom strukturom biti „drukčija” od svih ostalih znanosti, od svih grana i u samoj filozofiji. Dok naime sve druge spoznajne discipline opisuju *kakve stvari jesu*, da bi ih tako definirale, prva filozofija kao prva ne može iskočiti izvan sebe da bi pronašla „*diversum praedicabile*”, ne može ništa definirati, nego samo sve skupa (i samu sebe!) *fundira* ističući krepko iskonsku činjenicu – *da stvari jesu*... Ne zanima je dakle ni izgled ni narav ni bit ikojega stvora; ona roni u sam temelj bića kao takvog, u ono što biće čini bićem, ona proučava b i t a k, „esse rerum”...¹⁴

Četvrta teza:

Bitak je prisutan u svim regijama i zonama stvarnosti, a ipak nije identičan ni s jednom vlastitošću, ni s jednom osobinom ili značajkom pojedinih predmeta. Svakoј stvari, svakoј supstanciji i svakom akcidentu on daje bićevitost: bitak

¹² Albert Veliki, *Metaphysica* IV, 1, 2 (162, 82–163, 2).

¹³ „Fundat omnium scientiarum subiecta et passiones et principia, non fundata ab aliis.” Albert Veliki, *Metaphysica* I, 1, 1 (3, 19).

¹⁴ „Esse simplex et impartibile... prout est prima effluxio Dei et creatum primum.” Albert Veliki, *Metaphysica* I, 1, 1 (3, 3).

čini stvarnost stvarnom. Pa ipak, drugo je *sâm b i t a k* („esse rerum”), a drugo su sve ostale oznake u stvarnosti („passiones rerum”)... Na ovoj se razlici zasniva i odnos prve filozofije odn. ontologije prema svim ostalim znanstvenim i filozofskim strukama. Ontologija ih sve fundira, u svima je otajstveno prisutna, ali im nipošto nije „genus” – pod kojim bi životarile kao podvrste, „species subalternae”. Svim dakle znanostima omogućuje ontologija opstanak, ali nijednoj ne skvrni njezinu autonomiju.¹⁵

Peta teza:

Ako su sve znanosti u svojim strukama autonomne, a fortiori ontologija mora imati svoju originalnu autonomiju, koju joj ne oduzima nitko – pa ni „doctrina sacra”, teologija. Sigurno je da adekvatan iskaz o smislu života i bivanja u konkretnom poretku Providnosti može dati jedino Objava i, u svjetlu Objave, teologija. Međutim, čovjek ima pravo i dužnost da refleksivno izartikulira svoje iskustvo i da u tom reflektiranju ide sve do „dna”, do temelja, gdje se svijest i stvarnost istovjećuju. Ondje uočavamo primordijalnu činjenicu, tj. da snagom *bitka* jest sve – što jest... No ovaj bitak ne pribavljamo sami, nego ga imamo i primamo od Boga. Stoga u izvorištu ontologije stoji „iskustvo Božjeg stvaralaštva”, ukoliko nas po *bitku* Stvoritelj uzdiže nad ništavilo i ništavilu suprotstavlja.¹⁶ Teologija će ovo sržno iskustvo susretanja između stvora i Stvoritelja preobraziti u neslučenu novost, u osoban i povijestan dijalog čovjeka s Bogom-Objaviteljem. Ipak, ne smijemo prezeti ni skromni doprinos što ga u ovom pogledu pruža ontologija, kad nam kroz afirmaciju bitka daje intelektualni preambul za ispravno shvaćanje i prihvaćanje vjerskog doživljavanja.

Šesta teza:

Bitak je „prima rerum creatarum”, kako piše zagonetni autor knjige *De causis: prvo što je Bog uopće stvorio*.¹⁷ Aristotel, u svom deizmu, nikad ovo nije ni naslutio. Ali „prima rerum creatarum” središnji je aksiom albertinizma... To ne znači da bi, kao „prvi stvor”, *bitak* bio nekakva masa ili tijesto iz kojeg bi Stvoritelj mijesio raznolike predmete u prirodi. Bitak nije zasebna, u sebi zaokružena i dogotovljena tvorevina, nego „element” – *počelo bivanja* svake stvari. On stoga ne može postojati izvan predmeta ni prije predmeta kojemu pripada. Na bitku zapravo terminira Božje stvaralaštvo da bi onda putem njega iskrsavale, razvijale se i iščezavale sve ostale vlastitosti u predmetima – „non per creationem, sed per informationem”...¹⁸

15 Albert Veliki, *Metaphysica* IV, 1, 1 (162, 38–41).

16 Albert Veliki, *Metaphysica* I, 1, 3 (5, 61–66). Isti, *De causis* II, 1, 18 (B 10, 463b).

17 Dosad su pronađena 92 sredovječna rukopisa „Liber de causis”, što svjedoči o velikoj popularnosti tog Proklu bliskoga djela. Por Tijdschrift voor Philosophie 23 (1961) 142 sl. Koliko je sâm Akvinac, unatoč svom aristotelizmu, bio pod utjecajem ovog spisa dok je opisivao „esse”, daje naslutiti J. de Finance SI, *Être et Agir dans la philosophie de Saint Thomas*, Rome 1960, str. 111–119.

18 Albert Veliki, *De causis* II, 1, 17 (B 10, 461b).

Sedma teza:

Bitak jamči da su sva bića u krilu stvarnosti među sobom bliska, srodna, jedinstvena. Ne veže ih tek nekakav jedan te isti pojam; ne drži ih na okupu ni gola nužda, ukoliko bi svi bili zatvoreni u jednom svemiru kao u zajedničkoj tamnici. Jedinstvo svih stvorova među sobom provire iz bitka: kao gežir, pun neiscrpnih virtualnosti on sve *realizira* – zbog čega se i u svima nalazi kao „esse contractum”. Možemo lučiti „esse superius” kod Anđelâ, „esse inferius” kod nebeskih tjelesa, „esse infimum” kod zemaljskih predmeta, na kraju čak „esse subinfimum” Aristotelove pramaterije.¹⁹ Posvud susrećemo isti vez jedinstva – bitak, koji stvarima nije naknadno pridodan, nego ih po smislu pretječe. Zato stvorovima nije nametnuta nekakva izvještačena „unio”, nego im iz srži niče iskonska *unitas multorum ad unum respicientium*.²⁰ Tako je cjelina stvorene stvarnosti istom po bitku predmet ontološkog istraživanja – „subiectum philosophiae primae”.²¹

Što se tiče Boga, on je ontološkoj misli prisutan samo kao „Quaesitum” ali ne kao „subiectum”.²² On je dakle Termin svega našeg traganja i teženja, no nije „predmet” nad kojim bismo izivljavali svoju učenost. Ontologija se kroz prizmu bitka propinje prema Bogu-Stvoritelju, ali nema nade da bi ga ikad objumila svojim formalnim predikacijama... Na taj način prva filozofija ostaje *otvoren sistem* koji sam iz sebe ne može sastaviti kraj s krajem. Iako nam je moguće kroz ontološku kategoriju „ens ut sic” predočiti sve i sva u svijetu, ipak nam i na kraju ontološkog umovanja Bog ostaje nepredočiv, nepojmljiv, neizreciv.

Osma teza:

Po bitku je stvoreno biće stvarno, bićevito, suprotstavljeno ništavilu. Ipak, ima većeg i manjeg suprotstavljanja nebitku: stoga u punijoj mjeri jesu bića koja samosvojno bivstvuju kao samostalne tvorevine, tzv. supstancije, za razliku od akcidenata – kojima bitak pridolazi pobočno, posredstvom njihova nosioca – subjekta ili supstancije... Aristotel je to donekle uviđao; ali je Albert smatrao da u komentar *Metafizike* treba umetnuti zaseban traktat pod naslovom: *De principitate substantiae*,²³ jer grčka misao nije znala dovoljno istaknuti ulogu što je u ovom pogledu ima bitak: „principium substantiae, quod est totum esse”.²⁴ U stvari, prema mjeri bitka, stvorenje ima i mjeru jedinstva i mjeru samosvojnosti i mjeru supstancijalnosti u sebi.

19 Albert Veliki, *De causis* II, 1, 7 (B 10, 445 a).

20 Albert Veliki, *Metaphysica* I, 1, 3 (5, 66).

21 Albert Veliki, *Metaphysica* I, 1, 3 (5, 63).

22 Albert Veliki, *Metaphysica* I, 1, 2 (4, 39): „Nihil idem quaesitum est et subiectum in scientia aliqua...”

23 Albert Veliki, *Metaphysica* VII, 1, 1 (316, 5).

24 Albert Veliki, *Metaphysica* VII, 1, 1 (316, 42–44).

Deveta teza:

Ako bitak daje da sve stvari budu jedno, on i nama daje da sve te stvari spoznajemo. Spoznaja konačno i nije drugo doli „iskaz jedinstva (stvarnosti) u krilu naše svijesti”... Doduše, sve od Platona i Aristotela, filozofi su smatrali da se u predmetima nalaze forme, ideje – koje ih čine spoznatljivima. Ima u tom nazoru nešto istinito: forma je doista „ratio praedicabilitatis”, svijetla komponenta u stvarima koja im daje prozirnost i jasnoću – „imago luminis”²⁵ ... Ali krivo bismo postupili kad bismo pri tom gledanju trgali formu od samoga bitka, kao da bi *forma* po svom imenu morala biti nekako izvan stvarnosti: „foris manere”²⁶ ... Mi sve spoznaje stječemo iz iskustva, što znači – forme su nam pristupačne jedino u prirodi, gdje ih aktualizira i realizira bitak. Baš stoga i treba odlučno reći: forme nisu iskonski izvor svjetla, iskonski izvor jasnoće ili spoznatljivosti za nas. Bez bitka one ništa ne bi vrijedile, ništa ne bi postigle. Bitak u stvari samim formama daje da svijetle i da dospiju do nas: „Esse nihil aliud est nisi diffusio formae in eo quod est actu existens.”²⁷

Deseta teza:

Nijedno biće u našem iskustvu nije takvo da bi se s bitkom posve izjednačilo. Nijedno ne iscrpljuje nepregledne virtualnosti, što ih bitak u sebi skriva. Zato je svako biće prema bitku „otvoreno”: jer bitak ga svojom izvornom puninom nadilazi... Samim tim otvoren je svaki stvor i prema svim drugim bićima – jer se bitak kroz njihovu šarolikost raznovrsno iskazuje pa tako nadopunja nedostatnost, nadopunja skučenost iskaza, danog u jednom jedincatnom stvorenju. Čemu dakle pojedini predmet u prirodi nije dorastao, to svi drugi nastoje izniziti na vidjelo. Pod tim vidom, bitak je izvor mnoštva i raznolikosti među bićima. Helenska se misao u ovoj problematici nije pravo snalazila: Grci su smatrali da mnoštvo uvijek i posvud znači nekakav nedostatak, nekakav promašaj u prirodi. Parmenid je išao sve dotle da je mnoštvo jednostavno zanijekao; Platon i Aristotel uzimali su ga kao znak nesavršenstva koji niče iz materije, a ova je na samom rubu ništavila... Kod Alberta Velikog perspektiva se najedanput stubokom preokreće: mnoštvo se rađa iz bitka, dakle iz elementa koji je dijametralno suprotan ništavilu. Kad Bog stvara, onda stvara mnoštvo – i to ga stvara kroz bitak kojim potiskuje ništavilo. Dapače, ontologija nas svojom otvorenošću navodi da izađemo načas izvan okvira pukog filozofiranja te – kao teolozi – dignemo oči prema Bogu Objave, prema onoj Prastvarnosti „quae proprie et principaliter et maxime Substantia dicitur”.²⁸ Iz Objave, naime, doznajemo da je Bog u sebi Trojstvena supstancija – „substantia prima composita designata”.²⁹ U nje-

25 Albert Veliki, *De praedicabilibus* 2, 1. Opera omnia (B 1, 17b).

26 Albert Veliki, *Metaphysica* I, 4, 9 (60, 24–27).

27 Albert Veliki, *Metaphysica* I, 4, 2 (48, 85–87).

28 Albert Veliki, *Metaphysica* VII, 1, 2 (317, 71–73).

29 Albert Veliki, *Metaphysica* VII, 1, 5 (322, 66–71).

mu najsavršenije i najjednostavnije Jedinstvo nije nimalo narušeno otajstvenim razlikovanjem božanskih Osobâ. Na taj način, u samom izvorištu bitka ključa „Mnoštvo” koje nadilazi svako ljudsko poimanje, ali ga vjera i teologija moraju uvažiti kao ključni normativ pri tumačenju stvarnosti... U svjetlu ove objavljene istine jedno je svakako očito: da mnoštvo ne mora potjecati iz materije, da mnoštvo ne mora značiti gubitak jedinstva, gubitak samosvojnosti a pogotovo ne gubitak jednostavnosti u bićima. Biti jedan, biti jednostavan – to ni u kojem slučaju ne smije značiti: biti prazan, biti bez sadržaja. Kad u prirodi oko sebe susrećemo mnoštvo raznolikih stvorova, nemamo prava tu pojavu upoprijeko tumačiti kao da bi stvarnost bila razdrta i bića u njoj otuđena. Baš naprotiv! Kroz mnoštvo predmeta u svijetu prosijava bujnost i plodnost bitka: kroz mnoštvo se očituje njegov polet da svakoga obdari bićevitošću i svima se nesebično izruči. Bitak stoga, gledan u osnovi, nije *pustinjački raspoložen*, nije sebično zauzlan niti začahuren, nije – po narodnoj kletvi – jad koji se „sam sobom zabavio”... Bitak iskonski suzbija prazninu ništavila, suzbija o s a m u ništavila. Zato korijen jedinstva i samosvojnosti nije samo u bićima; bitak je također korijen nesebičnosti, korijen plodnosti, korijen zajedništva s drugim i drukčijim od sebe. Snagom bitka svako je biće već u svome izvorištu na Drugoga upravljeno: u nekoj analogiji s božanskim Osobama – Ocem i Sinom i Duhom Svetim – svako je biće po svom bitku „r e l a c i j a l n o”, ontološki nesebično.

Zakon našeg opstanka istovjetan je tako sa zakonom našega postanka. Bitak primamo od Stvoritelja kao ni sa čime zaslužen dar i taj dar ostaje u nama vazda sebi dosljedan, ostaje vazda počelo darivanja i razdavanja u bićima. Biti možemo samo po bitku – koji nijedna ontologija nije kadra definirati, koji nijedan smrtnik ne umije pojmiti, ali ga bivovanjem trajno doživljavamo i ostvarujemo kao dar, kao milost, kao nesebičnost... Ontologija tu prestaje biti najapstraktnija disciplina filozofije i prelazi u vrlo konkretnu „ontopraksiju”.

ZAKLJUČAK

Da li je Albert Veliki doslovce naučavao ovih deset teza kako ih mi do u pojedinosti navedosmo? Treba priznati da ih nije po našem redosljedju nizio, a nije ih ni doslovce ispisao; ipak im je svima „začetnik” – u eminentnom smislu te riječi. Dok je pionirski slagao komentar Aristotelove *Metafizike* i komentar knjige *De causis*, Albert nije mogao glatko izložiti cjelovitu jednu i sustavno raspoređenu ontologiju prema našem današnjem ukusu; uostalom, takav spis nije stvorio ni njegov izvanredno sistematični učenik Toma Akvinac.³⁰ Ali je zato Albert u

30 Prema općenitom sudu povjesničara, prvu bi cjelovitu i sustavnu monografiju s ontološkog područja napisao istom 1597. godine F. Suarez SI, *Disputationes metaphysicae* (dva sveska, podijeljena na 54 rasprave). Usp. F. Copleston, *Histoire de la Philosophie* III, Paris 1958, 375 sl. Samo ime „ontologija” pojavit će se u Evropi tek polovicom XVII. stoljeća.

pojedininim odsjecima svojih komentara pribilježio originalne misli, poput naglih bljeskova – nalik na biblijske „scintillae in arundinetu”; mi smo ih sustavnije rasporedili i približili današnjim shvaćanjima, vodeći više računa o nakani pisca a ne zapinjući tjeskobno pri svakom njegovu slovu. Smatramo da je na kraju u našem opisu Albert prisutniji nego što je u njegovim komentarima bio prisutan goli Aristotel.

Jedno, međutim, treba nadasve istaknuti: premda samouk, sveti je Albert čudesnom vidovitošću razabrao da u žarištu ontologije treba naglasiti *bitak*. Premda su mu izričaji bili još pionirski nedoradeeni, sigurno je u tom pogledu pružio Akvincu više svjetla negoli Platon i Aristotel zajedno.

I još nešto! Bude li se komu činilo da su naši izvodi u „desetoj tezi”, koji se tiču zajedništva svih bića u bitku, podešeni uglavnom prema stilu modernih mislilaca Marcela, Bubera i Levinasa, a ne toliko prema mentalitetu Alberta Velikog, neka se časom pokuša uživjeti u Svečevu misao koju preuzimamo iz jedne njegove duhovne pouke – stare preko sedam stoljeća:

„Tko nesebično pomogne svom bližnjem što je zapao bilo u duševnu bilo u tjelesnu nevolju, učinit će pred Bogom više negoli čovjek koji bi na putu od Kölna do Rima kod svakog miljokaza izgradio po jednu katedralu od suhoga zlata – sa zakladom, da se u svakoj pojedinoj pjevaju psalmi i čitaju sveta čitanja do Sudnjega dana... Jer ovako govori Sin Božji: „Postao sam Sin čovječji i umro – ali ne zato da se grade katedrale i obavljaju čitanja sa pjevanjima. Postao sam Sin čovječji i umro – da spasim čovjeka!”³¹

31 Usp. Felix Schlösser, *Kirche für die Welt* (Unser Glaube 5.) Mainz 1968, str. 136. Također Bruno Moser, *Albertus Magnus* – u skupnom djelu: *Der Papst in Deutschland* (izd. Hannes Burger), Bonn 1981, str. 20.